

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 № 1528)

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

№ 3, 2009 [Назад](#) [Головна](#)

УДК 339. 727 : 621

І.В. Драган,

к.е.н., Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО ГАРАНТУВАННЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В УКРАЇНІ

Метою статті є дослідження системи гарантування іноземного інвестування та розроблення пропозицій щодо удосконалення механізмів реалізації інвестиційних проєктів.

Research of the system of guaranteing of the foreign investing and development of suggestions in relation to the improvement of mechanisms of realization of investment projects is the purpose of the article.

Ключові слова: гарантування, держава, законодавство, іноземне інвестування, суб'єкти господарювання.

Вступ

Залучення іноземних інвестицій часто пов'язане з різноманітними ризиками для інвесторів, особливо для іноземних. Можливість таких ризиків збільшується при економічній нестабільності, при виникненні політичних конфліктів, при введенні надзвичайного стану в країні тощо. Іноземних інвесторів найбільше насторожує і лякає проведення в державі націоналізації чи реприватизації (перехід власності інвестора у власність держави). З огляду на політичні та економічні події, які відбуваються останнім часом в Україні, втрачається довіра іноземного інвестора до української влади. Тому, для вирішення цієї проблеми в Україні повинна бути розроблена досконала система гарантування іноземних інвестицій і забезпечене ефективне її використання.

Огляд останніх публікацій

Дослідження іноземних інвестицій, а також проблема необхідності та ефективності державного регулювання інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання висвітлені в працях таких науковців, як Бланк І.О., Бутенко А.І., Ванькович Д.В., Вихрущ В.П., Воротін В.С., Гриньова В.М., Губський Б.В., Денисенко М.П., Залога З.М., Князь С.В., Кузьмін О.С., Крупка М.І., Куценко Т.Ф., Лепейко Т.І., Мельник А.Ф., Михасюк І.Р., Никифорова А.Є., Пересада А.А., Пономаренко В.С., Скворцов І.Б., Стадницький Ю.І., Стеченко Д.М., Тивончук І.О., Федоренко В.Г.

Проблемі гарантування іноземних інвестицій в нашій державі відводиться одне з головних місць. Але більшість науковців, таких як Богуславський М., Вознесенська М. та ін., основну увагу приділяють лише системі державного гарантування інвестування загалом. Вони розглядають нормативно-законодавчі документи, що надають певні гарантії іноземним інвесторам та захищають їх від різноманітних політичних та економічних ризиків, аналізують позитивні та негативні сторони цих документів, але мало уваги, на нашу думку, приділяють аналізу того, наскільки саме ці гарантії підходять українським підприємствам.

Виклад основного матеріалу

Для аналізу системи державних гарантій іноземних інвестицій зацентруємо увагу на визначенні: „Гарантія – це документально оформлене поручительство однієї особи, яка називається гарантом, за виконання зобов'язань іншої особи перед своїм контрагентом. Гарантом може виступати державний орган (державна гарантія), комерційний банк, велике підприємство тощо. У випадку невиконання зобов'язань особою, якій надана гарантія, гарант зобов'язаний виконати ці зобов'язання” [7, с. 119]. Тобто, гарантія – це відповідальність за виконання взятих на себе зобов'язань. Державні гарантії захисту іноземних інвестицій визначені в Законі України „Про іноземні інвестиції” [3]. Отже, виходячи з цього визначення, гарантування іноземних інвестицій можна поділити на: державне (внутрішні законодавчі гарантії, укладання міжнародних договорів, конвенцій та угод) недержавне (банківські гарантії, гарантії підприємств та спеціалізованих організацій).

Державні гарантії іноземного інвестування визначаються нормативно-законодавчими документами, зокрема, Законом України „Про режим іноземного інвестування” [4], Законом України „Про іноземні інвестиції” [3], Законом України „Про захист іноземних інвестицій” [2] тощо. Класифікація державних гарантій та їх суть подані в табл. 1.

Таблиця 1. Класифікація державних гарантій іноземних інвестицій

№ з/п	Державні гарантії	Суть державної гарантії
1	2	3
1.	Гарантії у разі зміни законодавства	Коли спеціальне законодавство України в подальшому змінює умови захисту іноземних інвестицій, що вже зазначені в певних законах України [2;3;4], до іноземних інвестицій протягом 10 років на вимогу іноземного інвестора застосовується спеціальне законодавство, що діяло на момент реєстрації інвестицій

2.	Гарантії від націоналізації та реквізиції (щодо примусових вилучень, а також незаконних дій державних органів та їх посадових осіб)	Іноземні інвестиції в Україні не підлягають націоналізації. Державні органи не можуть реквізувати іноземні інвестиції, за винятком рятівних заходів у випадках стихійного лиха, аварій, епідемій, епізоотій. Реквізиція може бути здійснена на підставі рішень органів, уповноважених на це Кабінетом Міністрів України [3, ст. 10]
3.	Гарантії компенсації та відшкодування збитків іноземним інвесторам	Іноземні інвестори мають право на відшкодування збитків, включаючи упущену вигоду і моральну шкоду, завдану їм в результаті дій або бездіяльності державних органів України чи їх посадових осіб. Всі витрати і збитки, завдані внаслідок незаконних дій мають бути відшкодовані на основі поточних ринкових цін та/або обґрунтованих оцінок, підтверджених незалежними аудиторами. На суму компенсації нараховуються відсотки згідно із середньою ставкою відсотка, за яким лондонські банки надають позики першокласним банкам на ринку євровалют (ЛІБОР) [4, ст.10]
4.	Гарантії повернення інвестицій у разі припинення інвестиційної діяльності	Інвестор має право на повернення не пізніше 6 місяців із дня припинення інвестиційної діяльності своїх інвестицій у сумі фактичного внеску без сплати мита, а також доходів із цих інвестицій за реальною ринковою вартістю на момент припинення інвестиційної діяльності [4, ст.11]
5.	Гарантії переказу прибутків, доходів та інших коштів, одержаних внаслідок здійснення іноземних інвестицій	„Іноземним інвесторам після сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів гарантується безперешкодний і негайний переказ за кордон їх прибутків, доходів та інших коштів в іноземній валюті, одержаних на законних підставах внаслідок здійснення іноземних інвестицій”. Порядок такого переказу визначається НБУ [4, ст. 12]
6.	Гарантії використання доходів, прибутків та інших коштів, одержаних від іноземних інвестицій, на території України	Доходи, прибутки та інші кошти, одержані від іноземних інвестицій на території України, можуть реінвестуватись в Україні. Для збереження своїх коштів іноземні інвестори можуть мати поточні та розрахункові рахунки в банках на території України. Іноземні інвестори мають право використовувати свої кошти для придбання іноземної валюти на внутрішньому валютному ринку або для придбання товарів на внутрішньому ринку України та їх вивезення за кордон у безліцензійному порядку [3, ст. 14]

Розглядаючи інвестиційне законодавство України та законодавства інших країн, доцільно відмітити, що, на відміну від нашої держави, у Грузії і Казахстані, крім наведених у табл. 1 гарантій, передбачається можливість викупу, а за законами Киргизстану викуп не допускається [1, с. 79]. Аналогічні з українськими закони щодо націоналізації та реквізиції в Естонії, Литві, Латвії, Росії. В Україні умови компенсації в разі націоналізації чи реквізиції вирішуються у судовому порядку [4, ст. 9], а згідно Закону Татарстану „Про іноземні інвестиції” 1994 р., компенсація, яка виплачується іноземному інвестору, повинна відповідати ринковій вартості інвестицій, що націоналізуються чи реквізуються, на момент прийняття відповідного рішення [1, с. 80].

Закон України „Про іноземні інвестиції”, разом із відповідними законами Росії, Білорусі, Узбекистану, Грузії, Молдови, передбачає гарантії від нанесення збитків, що виникли внаслідок незаконних рішень і дій державних органів, але лише законами України та Вірменії передбачено можливість відшкодування не лише матеріального, але і морального збитку [4, ст.10].

Відшкодування збитків (включаючи упущену вигоду), що зазнав іноземний інвестор внаслідок незаконних дій державних органів, здійснюється органом, який допустив такі дії.

Щодо гарантій у випадку припинення інвестиційної діяльності, законодавством України [3, ст. 12; 4, ст. 11] встановлений термін повернення інвестицій і доходів від них інвестору не пізніше 6 місяців з дня припинення такої діяльності, якщо інше не встановлено законодавством або міжнародним договором. Наприклад, в законодавстві Росії (Закон РФСР „Про іноземні інвестиції в РФСР” від 04.07.1991 р. та Указ Президента Російської Федерації „Про удосконалення роботи з іноземними інвестиціями” від 27.09.1993 р.) така гарантія прямо не встановлена.

Питання переказу доходів отриманих від інвестицій є одним із найголовніших питань для іноземного інвестора. Воно стосується вивезення доходів інвестора (дивідендів, процентів, роялті тощо), початкових капіталовкладень, грошових коштів, що виникають у процесі ліквідації інвестиційної діяльності, компенсації, яку отримує інвестор від вилучення його власності тощо. Разом з тим, іноземним інвесторам надається право використовувати свої доходи на території України, тобто, вкладати їх знову у виробництво (реінвестувати).

Крім національного законодавства гарантії іноземним інвесторам забезпечують також міжнародні (двосторонні) договори. Міжнародні договори такого типу з'явилися ще в кінці 18 ст. Першими їх почали укладати США, Японія та західноєвропейські країни, як договори комерції, що забезпечували фактичне надання національного режиму іноземним компаніям, включаючи захист від націоналізації [6, с. 15].

Спроби гарантувати і застрахувати свої інвестиції робили США після другої світової війни в якості складового елементу плану Маршалла і програми підтримки Європи. Підготовлені спеціальні програми захисту іноземних інвестицій від некомерційних ризиків були гарантіями від ризику експропріації.

Двосторонні договори в сучасній формі вперше були укладені ФРН з Пакистаном і Домініканською Республікою. Незабаром аналогічні угоди підписали Франція, Швейцарія та інші країни [6, с. 17]. Прикладом також можуть бути укладені в свій час між СРСР та іншими країнами угоди про взаємний захист і стимулювання інвестицій. СРСР на основі розробленого Типового проекту відповідного типу угод (затвердженого Постановою Ради Міністрів СРСР від 27 листопада 1987 р. № 1353) підписав в 1989 р. угоди з Фінляндією, Канадою, Нідерландами, Бельгією і Люксембургом, Францією, Італією, Великобританією, а в 1990 р. – з Австрією, Іспанією, Швейцарією, КНР, Туреччиною, Китаєм і Південною Кореєю [5, с. 7].

На даний час в Україні є чинними 44 договори про усунення подвійного оподаткування, з них 36 договорів, укладених нашою державою, а 8 (з Індією, Іспанією, Італією, Кіпром, Малайзією, Монголією, Швейцарією і Японією) - це договори колишнього СРСР, які застосовуються згідно зі ст. 7 Закону України „Про правонаступництво України”. Кожен з договорів про усунення подвійного оподаткування має певні особливості і враховує специфіку системи оподаткування кожної з країн, що його укладають.

Умовами договору про запобігання подвійному оподаткуванню можуть скористатися лише ті суб'єкти підприємництва, які є резидентами щодо оподаткування в одній із країн, які уклали договір. Для цього реєстрації підприємства в країні з кращим податковим режимом недостатньо, а потрібне ще й підтвердження від податкової служби цієї країни того, що підприємство є реальним платником податків.

Міжнародні договори передбачають захист іноземних інвесторів від:

- 1) націоналізації іноземної власності;

- 2) дискримінаційного оподаткування та безпідставної відмови від видачі ліцензій;
- 3) проблем, пов'язаних із переказом коштів за кордон;
- 4) суперечок, що виникають між інвесторами та країною, в яку вони вкладають свої кошти;
- 5) інше.

Обов'язковою умовою всіх двосторонніх договорів є компенсація у випадку націоналізації іноземної власності. У більшості договорів висуваються вимоги, щоб компенсація була швидкою, повною і справедливою, тобто, щоб поверталась повна ринкова вартість власності на день проведення націоналізації. При визначенні вартості компенсації звичайно використовують метод дисконтування, де величина очікуваного прибутку підприємства дисконтується виходячи із очікуваного рівня інфляції, але іноді може використовуватись і метод балансової вартості. Також в двосторонніх договорах висувається така вимога: виплачена компенсація повинна бути переведена за курсом, зафіксованим на момент оголошення обсягу компенсації.

Двосторонні договори не передбачають виплату компенсацій у зв'язку з бойовими діями чи громадянськими заворушеннями, але допускають надання певних гарантій відшкодування вартості у зв'язку з бойовими діями, тобто, якщо така компенсація буде виплачена хоча б якомусь одному іноземному інвестору, то згідно міжнародних договорів, така компенсація повинна бути виплачена всім іноземним інвесторам.

Своєчасна виплата прибутків і їх переказ за кордон є обов'язковою вимогою іноземних інвесторів. Наявність міждержавних договорів про усунення подвійного оподаткування дає змогу здійснювати репатріацію доходів (дивідендів, відсотків, роялті) за ставками, які здебільшого є меншими, ніж ставки податку на аналогічні операції в державах, що не мають таких договорів.

Методи регулювання руху капіталу і платежів фізичних та юридичних осіб розглядаються в положеннях Міжнародного валютного фонду. У рамках ОЕСР (Організації Європейського Союзу розвитку) діє Кодекс щодо лібералізації, який передбачає ліквідацію обмежень не лише на переміщення капіталів, але і на перекази платежів та прибутків по інвестиціях, Рекомендації Світового банку відносно регулювання прямих інвестицій, Антський пакт (№ 291) та прийнята у 1965 р. Конвенція із врегулювання інвестиційних суперечок.

Суть її полягає в тому, що суперечки передаються на рівень міжнародного органу, який є неполітичною організацією і регулює суперечки на міжнародній основі. Також при Світовому банку діє Міжнародний центр із врегулювання інвестиційних суперечок (International Center for the Settlement of Investment Disputes, ICSID), який є окремим його відділом у Вашингтоні [6, с. 12].

Оскільки, у випадку іноземного інвестування і країна, яка вкладає інвестиції, і країна, в яку вкладаються інвестиції, претендують на отримання доходів від підприємницької діяльності, то виникають проблеми, пов'язані з подвійним оподаткуванням (особливо це стосується ТНК, філій яких розміщені по всьому світі). У результаті цього укладаються договори про уникнення подвійного оподаткування при іноземному інвестуванні. Існують 2 моделі цих договорів:

- 1) модель договору про уникнення подвійного оподаткування, рекомендована організацією ОЕСР, в якій перевага надається принципу резидентності, тобто податки сплачуються у країні, яка вкладає кошти;
- 2) модель договору між розвиненими країнами і країнами, що розвиваються, підготовлена ООН, в якій перевага надається принципу територіальності, тобто податки сплачуються в країні, де здійснюється підприємницька діяльність.

Існує три методи вирішення проблем, пов'язаних із подвійним оподаткуванням:

- 1) метод податкового виключення, тобто оподаткуванню не підлягають прибутки постійно функціонуючих за кордоном підприємств та прибутки від закордонної власності;
- 2) метод кредитування, застосовуючи який країна зменшує величину податкових ставок на іноземні доходи на суму податків, які інвестор вже сплатив в країні вкладення свого капіталу. Під час застосування цього методу можуть виникати певні проблеми, а саме:
  - податкові органи країни іноземного інвестора не можуть точно визначити прибутки підприємства, оскільки деякі показники (амортизаційні відрахування, процентні ставки на інвестиційні кредити та ін.) в країні, в яку вкладаються кошти, значно відрізняються від аналогічних показників країни-інвестора;
  - податок на прибуток в країні, в яку вкладаються кошти, може виявитись вищим порівняно з податком на прибуток країни-інвестора. У такому випадку частина податку стає кредитом країни-інвестора.

Уникнути таких проблем можливо реінвестуванням отриманого прибутку в підприємства. Але, якщо отримані прибутки репатріюються, то країна інвестора отримує додаткові доходи у формі вищих податкових надходжень, що буде не вигідно іноземному інвестору. Щоб не виникла така ситуація, використовують третій метод;

- 3) метод розподілу доходу (спаррінг-метод), при якому країна-інвестор надає кредит не лише на податки, фактично сплачені в країні, якій надаються інвестиції, але і на податки, отримані на основі пільгового законодавства в країні, в яку інвестуються кошти.

Оскільки основним завданням країни, в яку інвестуються кошти, є отримання доходів від цих коштів і забезпечення умов залучення інвестицій, а основним завданням країни-інвестора є збереження конкурентоспроможності своїх підприємств за рахунок пільгового оподаткування, то основним завданням міжнародних договорів у розв'язанні цієї проблеми, на нашу думку, повинно бути розроблення принципів розподілу податків між цими країнами та забезпечення податкових пільг для стимулювання прямих закордонних інвестицій. Це означає, що якщо одна країна проводить певні зміни у своїй політиці, то інша країна також повинна провести відповідні зміни, коректуючи загальну величину оподаткованого доходу.

Особливістю двосторонніх договорів є те, що:

- по-перше, на відміну від внутрішньодержавних законів, які залежно від потреб поточної політики можна змінити звичайним рішенням парламенту, для внесення змін до міжнародних договорів, підписаних і ратифікованих обома країнами, потрібно знову пройти всю процедуру підписання та ратифікації, що за часом може тривати декілька років;
- по-друге, міжнародні договори як елементи міжнародного права мають пріоритет перед національним законодавством;
- по-третє, положення міжнародних договорів чинні не з дати підписання договору і не з дати набрання ним чинності, а тільки з дати, з якої кожен договір починає застосовуватися, а вона для різних видів податків може бути різною.

Досить часто між інвесторами і країною, в яку вкладається іноземний капітал виникають різного роду суперечки. Ці суперечки регулюються на основі спеціально створюваних „арбітражних” трибуналів – „комісії із врегулювання міждержавних відносин”. У таких випадках суперечка найчастіше вирішується визнанням інвестором положень і норм судової системи країни, в яку вкладаються інвестиції. Ще одним рішенням цієї проблеми є Конвенція щодо вирішення суперечок між державами та інвесторами 1965 р. У відповідності з рекомендаціями Всесвітнього банку створений Міжнародний центр із вирішення інвестиційних суперечок та Спеціальний трибунал, що діє під егідою Міжнародної торгової палати [6, с. 13-14].

Висновки

Проаналізувавши гарантії, які отримує іноземний інвестор у результаті укладання міжнародних (двосторонніх) договорів, можна відмітити доцільність і вигідність підписання таких договорів як для іноземного інвестора, так і для вітчизняних підприємств. Проте варто зазначити, що, коли законодавством країни, яка

залучає інвестиції, вводяться програми, які суттєво зменшують або взагалі відмінюють податки на прибутки, знижують або повністю ліквідують експортні податки і збори, а також прибуткові податки з іноземних громадян, що працюють на відповідному підприємстві, необхідність укладати двосторонні договори зникає (хоча такі методи можуть бути не досить надійними для іноземних інвесторів).

З огляду на останні події в Україні недовіра іноземних інвесторів до вітчизняного законодавства зростає. Про це свідчить відплив капіталів за кордон та наявність великої кількості судових позовів у зв'язку з ліквідацією гарантій у вільних економічних зонах, де і був зосереджений основний обсяг іноземного капіталу. Президентом України планується відновити відмінені гарантії, але на цей час відповідних законодавчих актів ще не прийнято.

Виходячи з вищевикладеного можна стверджувати, що на сьогоднішній день іноземні інвестори більше довіряють укладанню міжнародних (двосторонніх) договорів, які досить добре себе зарекомендували, судячи з досвіду США та західноєвропейських країн. Тому, в Україні необхідно сформувати ефективний механізм державного гарантування іноземних інвестицій, який може стати одним з інструментів прискорення процесу міжнародної інтеграції України.

Література

1. Гриньова В.М., Пономаренко В.С., Лисиця Н.М., Ястремська О.М. Економічні та соціальні аспекти управління інвестиційною діяльністю: Монографія. – Харків: Вид. ХДЕУ, 2003. – 180с.
2. Закон України „Про захист іноземних інвестицій” від 10.10.1991р. №1540а- XII зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
3. Закон України „Про іноземні інвестиції” від 13.03.1992р. № 2198а – XII. // Вісник Верховної Ради України. – 1993. – №26.
4. Закон України „Про режим іноземного інвестування” від 19.03.1996р. №93/96-ВР зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
5. Кирін А.В., Бакатин Д.В., Хорошилова А.В. Регулирование иностранных инвестиций в экономически развитых странах. – Москва: Изд-во МГУ, 2001. – 72с.
6. Лушкін В.А. Інвестиції та економічний розвиток: Монографія. – Житомир, 2002. – 255с.
7. Экономическая энциклопедия / Науч.-ред. совет изд-ва „Экономика”, Ин-т экономики РАН, Гл. ред. Л.И. Абалкин – М.: ОАО „Изд-во „Экономика”, 1989. – 1055с.

Стаття надійшла до редакції 11.11.2009 р.

ТОВ "ДКС Центр"